

Ефремова Г.Л. Профессиональный менталитет социальных педагогов в контексте процесса профессионализации

В статье проанализированы закономерности становления профессионального менталитета социальных педагогов, выделены основные условия, факторы эффективной профессионализации специалистов социальной сферы в Украине.

Efremova G. Professional mentality of social teachers in a context of process professional becoming

In article laws of becoming of professional mentality of social teachers are analysed, the basic conditions, factors effective professional becoming experts of social sphere in Ukraine are allocated.

УДК 130.122.171.4

Жуков С.М.

Донецький інститут
залізничного транспорту

ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ДУХОВНОСТІ І ПРОЦЕС ВИХОВАННЯ

В статті зроблене намагання всебічного розгляду суті духовності, її структурної будови, співвідношення таких понять як духовність, людина, культура, суспільство та духовність у педагогічному аспекті.

Актуальність дослідження. У наш час феномен духовності набув виняткову значимість. Духовність - не мода, не захоплення, а стрижень людського життя кожної особистості, вічна наукова категорія” [1, с. 5]. Незважаючи на історичний тривалий період дослідження цієї проблеми, у науці немає єдності, як у визначенні самого поняття “духовність”, так і відносно сутності, природи і структури цього феномена. Ця тема (проблема) завжди була і буде актуальною, оскільки духовність є одним з основних джерел істинного соціального прогресу, тому що дає можливість розкрити духовно-інтелектуальний потенціал людини, її творчі можливості.

Духовність особистості - феномен людини як продукту культури - одна з постійних проблем гуманістичної думки. Античні філософи (Аристотель, Платон, Сократ) наполягали на тому, що духовні якості людини виступають як одна з основних умов розвитку культури.

Все європейське культурне життя - тісно пов'язане з тим типом духовності, який зародився в античності і був перетворений початком християнства - спирається на такі риси античного світогляду, як космізм, інтелектуалізм, універсалізм, чуттєвість.

Щоб зрозуміти в якомусь ступені що таке Духовність необхідно осмислити, спробувати зрозуміти, що таке Дух і Душа.

Дух - це не тільки проста сукупність функцій свідомості, але й активно діюча сила. Він охороняє й захищає життя, піднімає, удосконалює (“одухотворяє”).

Дух є те, що зв'язує окремого індивіда, суб'єкта психічної діяльності, особистість людини з усім людським родом у всьому розгорненні її культурного та історичного буття.

Постановка проблеми у загальному вигляді: мета, завдання, шляхи вирішення).

У матеріалістичному розумінні слова “душа” вживається тільки як синонім слова “психіка” і по змісту відповідає поняттям “психіка”, “внутрішній світ”, “переживання”. Душа - принцип життя, основа думок і почуттів. Духовність, дух, душу вивчали багато вчених і в їх числі: Аристотель, Гегель, П. Пруст, Ф. Крюгер, В.В. Селіванов та інші. Що таке духовність, дух, душа? Структура духовності, її специфічні особливості “Душа пізнає не тільки явища світу почуттєвого, але й істину, і моральне добро, і красу” [2, с. 28].

Бездуховність – відсутність духу. Бездуховність як відмова від Душі не позбавляє людину Душі, а приводить до того, що Душа починає страждати. Людина позбавляє себе можливості одержати допомогу своєї Душі. Страждають дві частини цілого: душа і тіло. Відмова від Духовності, від своєї Душі – це невизнання себе Душею, втрата духовності – бездуховність. Душа живе не тим, що є на поверхні, а тим, що в ній всередині (внутрішнім змістом).

Об'єднання понять “дух” й “душа” обґрунтовано, оскільки в ракурсі співвіднесення цих понять із категорією “духовність” вони нероздільні. Душевна схвильованість це й духовна активність. Духовність - це підвищена активність в області саме суб'єктивного духу. “Душа й дух - це дві взаємодоповнюючі якісні форми, які характеризують внутрішнє, глибоко суб'єктивне буття людини” [3, с. 296].

Спорідненість понять “дух”, “душа”, “суб'єктивність” - безсумнівна. Суб'єктивність - дуже ємне поняття, що відбиває весь спектр, прояви внутрішнього життя людини, душевного і духовного - почуттів, інтересів, помислів, дій.

Духовність людини бере початок з особливостей її духу і душі в їхній взаємодії і єдності. Дух, як сконцентрована свідомість, виступає у вигляді знаряддя пізнавально-творчої діяльності й світоглядної орієнтації. Душа ж відображає неповторну особистість людини, її внутрішнє “Я”, дає їй можливість любити. Основою духовності за всіх часів були такі цінності, як людина, родина, праця, знання, культура, Батьківщина, Земля (як загальний дім людства), Мир (як спокій і злагода між народами).

Духовність – це властивість душі, коли моральні та інтелектуальні інтереси переважають над матеріальними.

У філософії поняття “духовність” і сьогодні носить дискусійний характер. По-різному його висвітлюють і тлумачать представники екзистенціалізму (М. Бердяєв, В. Соловйов), антропології (С. Франк), інтуїтивізму (М. Лоський), езотеризму (М. Рерих, А. Клізовський), теософізму (О. Блаватська), трансценденталізму (Д. Андреев), біоцентризма (Л. Клагес), вульгарного матеріалізму (Л. Бюхнер) та ін.

Більшість дослідників цієї проблеми визначають чотири основних аспекти її функціонування: філософський, психологічний, педагогічний і соціальний.

Значний (вагомий) внесок у вивчення цієї проблеми зробили філософи-ідеалісти М. Бердяєв, М. Лоський, В. Соловйов, С. Франк, П. Юркевич й ін., завдяки цьому духовність визначена як одна з найважливіших сфер людського існування. Їхня теорія набуває особливого значення в порівнянні з поглядами матеріалістів (П. Альсберг, Л. Бальк, Л. Бюхнер, Л. Клагес, Т. Лесінг), які розглядали духовність із позиції біологічної природи людини та ін.

У наш час (зараз) представників різних філософських шкіл поєднує погляд, згідно з яким – духовність є складним неоднорідним, інтеграційним явищем. У роботах Л. Буєвої, І. Силуянової, О. Терещенко – духовність розглядається як інтенція особистісного буття та ін..

У найпростішому розумінні духовність сприймається як прояв культури, традицій, правил.

“Духовність, - пише М. Бердяєв, - не складова частина людської природи, але вища якісна цінність, суть людяності в людині” [4, с. 41]. Духовність – вищий рівень розвитку і саморегуляції *зрілої особистості*, на якому основними мотиваційно-змістовними регуляторами її життєдіяльності стають вищі людські цінності.

Духовність – не просто осередок (рус.средоточие) функцій свідомості, це функція діяльної сутності людини. Духовність – це прагнення перебороти себе у своїй свідомості, досягти високих цілей, слідувати особистому і суспільному ідеалу, загальнолюдським цінностям.

Духовність представляється ціннісною характеристикою явищ людської культури, внутрішнього світу особистості, що відбиває насамперед значеннєвий аспект життя кожної окремої людини (О.Ю. Агафонов, В.Т. Асеев, Д.А. Леонтьєв, О.М. Леонтьєв, Б.Ф. Ломов, В.І. Панов, В.Е. Чудновський та інші). Духовне, як цінність – розглядається в концепціях В.Г. Федотової, Ю.Ю. Пономарьова та ін. Ю.Ю. Пономарьов вважає, що “...духовність у будь-якій його акцентуації - етичній, естетичній, теоретичній - завжди містить всі три духовні цінності (Істину, Добро, Красу)” [5, с. 185].

Духовність - є сама глибинна Сила людської індивідуальності, активність якої спрямовує душевний світ до граничного стану еволюції - до Досконалості і поєднує (не по крові, а по духовному спорідненню) індивіда з усім живим оточенням.

Із психологічної точки зору духовність, як новотвір особистості, є особливим кількісно-якісним переходом знань, прагнень, орієнтирів, творчих пошуків у конкретні переконання, ідеали, цінності, якості, норми поведінки і діяльності, які відповідають уявленням індивіда про досконалість і призначення людини.

У педагогічному аспекті духовність - це конкретний сенс життя людини; емоційно-когнітивна сфера, що цілеспрямовано впливає на результат формування духовності людини. Духовність - являє собою поєднання моральних норм, які продиктовані культурою, усвідомлені і прийняті людиною як регулятори поведінки. Духовність, з погляду сучасності, виступає як

інтегральна особистісна якість, сутнісна характеристика внутрішнього світу особистості, що визначає собою ступінь прояву в особистості ціннісно-трансцендентного витоку. Трансцендентний виток проявляється тільки через сутнісні онтологічні духовні екзистенціали людської особистості, як духовні основи особистості. Вони містять у собі діалектично взаємозалежні Добро, Істину, Любов, Свободу, Творчість і Красу, у результаті цілісного розвитку яких і виникає духовність як нова системна якість.

Духовність людини - це багатство думок, сила почуттів і переконань. Сутність поняття “духовність” може бути визначена як сукупність моральних якостей і етичних цінностей, синтез вищих гуманістичних якостей особистості.

Духовність - це характеристика (модус, “режим”) психіки і поведінки людей, що характеризується цілісною сукупністю інтелектуальних і емоційних, моральних і естетичних, а також екологічних ідей, почуттів і переживань, внутрішніх настанов особистості.

Духовність - це творча спрямованість людини, її натхнення, певний тип відносин до всього. Духовність - пошуки вищого сенсу життя на Землі.

Духовність особистості можна розглядати в широкому і вузькому значеннях. У одному випадку - це система якостей особистості, які забезпечують її формування в різних типах діяльності. З іншого боку - багатокомпонентна структура, що охоплює світоглядні, моральні, комунікативну і екологічну характеристики, індивідуальний досвід, що виражений у знаннях, уміннях, навичках і звичках.

У науковій літературі описані загальні підходи до вивчення проблеми духовних цінностей (М.О. Боришевський, В.М. Галузинський, О.В. Киричук, М.Ю. Красовицький, В.І. Косолапов, С.Д. Максименко, С.Л. Рубінштейн, Т.М. Титоренко, Н.В. Чепелева та ін.). Духовний початок розкривається як система надіндивідуальних абсолютних цінностей. Він є основою цінностей, важливих і необхідних для рішення сенсожиттєвих проблем та ін.

На шляху надбання Істини, Добра, Краси і інших Вищих цінностей, тобто для історії філософсько-педагогічної думки - був характерний у першу чергу аксіологічний підхід до визначення духовності і духовної культури особистості. Основними ознаками дійсно людського в людині завжди визначалися розум, свобода і серце, а істина, добро і краса - сутність людської духовності.

Оскільки пануючі в суспільстві цінності різні за своїм змістом, то й духовність, відповідно, можна представити різними типами: теоретизм (істина), етизм (доброта), естетизм (краса) і релігійність (особливий етизм). З духовним багатством і величчю духовного світу особистості асоціюється безліч якостей, наприклад, “духовні основи особистості” - добро, істина, любов, свобода, творчість, краса та ін., внаслідок цілісного розвитку яких виникає духовність, як нова системна якість.

Добро — одна з найважливіших категорій. Воно є найбільш узагальненою формою розмежування і протиставлення морального і аморального, позитивного і негативного. Залежно від того, що саме піддається оцінці, поняття “добро” — здобуває форму більш конкретних понять — добродіяння, чесноти, справедливості та ін. Поняття “Добро” визначається як

основна моральна цінність, що розкриває ступінь духовно-етичного розвитку особистості і проявляється в її прагненні до абсолютного блага. “Проблема виховання добра або спрямування дитини до добра не є винятково проблемою виховання, а головною її основою” [6, с. 111].

Ферментом духовності є совість. Совість припускає відповідальне, отже, розумне відношення до себе і до усього світу. Совість - почуття моральної відповідальності за свою поведінку перед оточуючими людьми, суспільством. У серцевині уявлення про себе перебуває совість людини.

При аналізі категорії “істина” розкриті два парадигмальних підходи до її розуміння. Перший – ціннісно-нейтральний підхід, що базується на гносеологічному розумінні істини, як знання, що відбиває дійсність, і другий – ціннісний підхід, що відбиває істину як аксіологічну категорію. В аксіологічному значенні істина виступає як абсолютна правда, як ціннісно наповнена категорія, що, здатна бути фундаментальною основою для духовного розвитку особистості. З погляду аксіологічного підходу, істина проявляється на сучасному етапі як ціннісна онтологічна універсалія, що репрезентує духовно-абсолютний ідеал буття й задає домінанту для духовного розвитку особистості.

Чітке і точне визначення краси дати неможливо, оскільки уявлення про красу має безліч аспектів. При дослідженні поняття “краса” виявлене сучасне її розуміння, як духовної сутнісної характеристики особистісного буття. Подібний підхід дозволяє розкрити красу, як внутрішню духовну якість самої особистості, що сприяє не тільки баченню, але й створенню краси світу. Краса являє собою явище духовного порядку, вона служить моральному піднесенню особистості.

Любов, можливо як ніщо інше з людської долі, є конкретно-історичним соціальним проявом людини й у той же час вона суцього індивідуальна і неповторна. Любов облагороджує особистість, надає особливого сенсу існуванню конкретної людини, а також відчуття щастя, повноти життя, що, у свою чергу, поєднуючись із почуттям долгу, совісті, відповідальності, альтруїзму утворює основу морального світогляду.

Любов - морально-естетичне почуття, що базується на емоційно-духовному переживанні, це одна з фундаментальних якостей людського існування. Моральна цінність любові укладена в її здатності мобілізувати всі сили особистості, будити в ній творчу енергію, створювати і формувати людину і людяне в ній. Це наймогутніша сила, що може бути творчої й викликати до життя самий глибинний потенціал - *душевну щедрість*.

Любов виступає досить значимою для духовного розвитку категорією і у сучасному ракурсі розгляду розуміється як вища гуманістична цінність, творча здатність досягнення єдності і вічності. Любов розкривається як духовно-почуттєвий цілісний стан, що виводить особистість у трансцендентні сфери абсолютного буття шляхом надання єдності і значення всьому духовно-особистісному буттю людини.

Віра й Надія - це те, що підтримує людину “на плаву” і вселяє впевненість у майбутність.

Кожна людина – це чудо, яке сталося раз і назавжди. Людині, що не хоче цілком залежати від маси (стадність), досить тільки перестати бути інертною стосовно самої себе; нехай вона відповідає голосу своєї совісті, має

свою думку і своє розуміння. Єдиним “керманичем” на поприщі творення особистого і загального світогляду може бути Сівість. Сівість, Творчість і Любов - засоби облаштування “екології людських душ”. Саме в духовній культурі людин одержує найбільшу свободу творчості.

Творчість - основний “інструментарій” збагнення сутності Світобудови (рус. Мироздания). Творчість - це і інструмент розвитку духовності людини. Саме творча свідомість здатна до співтворчості. В основі творчості лежить, насамперед, пошук істини. Творча діяльність у духовній культурі веде до того, що вона стає особливим духовним світом, створеним силою людської думки. Це світ незрівнянно багатший реального світу, тому що в ньому поруч із образами, що відбивають те, що ми спостерігаємо навколо себе в дійсності, існують образи небувалих явищ.

Духовна людина - це людина, обдарована в художній творчості і здатна сприймати і будувати життя за законами краси.

Творчість - це той “інтелектуальний інваріант”, дискусії про який не припинялися ніколи. В основі всякого творчого процесу закладене захоплення. Наслідування - діяльність індивіда (особливо в дітей). Іноді дуже важко провести межу, де закінчується наслідування і де починається творчість. Часто творчість і проявляється в особливому, своєрідному наслідуванні. Творче начало народжує в дитині *живу фантазію, живу уяву*.

Творчість за природою своєю базується на бажанні зробити щось, що до тебе ще ніким не було зроблене, або хоча б те, що до тебе існувало, зробити по-новому, по-своєму, краще. Інакше кажучи, творче начало в людині - це завжди прагнення вперед, до кращого, до прогресу, до досконалості і, звичайно, до прекрасного в найвищому і широкому сенсі цього поняття.

Духовність, на думку ряду авторів (Б.С. Братцев, В.В. Платонов, Ж.П. Сартр, С. Кохут), набагато ширше поняття “свідомість”. Її компонентами є:

- 1) морально-етичні якості, що фіксуються в моральних категоріях добра і любові;
- 2) сівість, почуття сорому, розуміння моральної відповідальності за свою поведінку перед самим собою і оточуючими людьми;
- 3) милосердя, співчуття, співпереживання, жалість;
- 4) відчуття прекрасного і його розуміння;
- 5) інтелект, розум, знання, прагнення до пізнання істини.

Про значення духовності в житті людей писав Л.М. Толстой. Він ототожнює духовну силу із силою думки, і ця думка, на його погляд, повинна бути спрямована на творення, гармонію, добро.

Ядро духовності становлять системи норм, що дозволяють контролювати діяльність соціальних об'єктів-суб'єктів, що створюють культуру. Норми міняються, щоправда, не міняються вищі духовні цінності. Тому вони й називаються Вічними: Істина, Добро, Краса, Любов, Справедливість, Сівість та інше. Із загальнокультурної точки зору - духовність являє собою ідеальний комплекс норм, які протистоять суб'єкту і суспільству не як даність, а як якась заданість і неодмінна вимога.

Духовність особистості характеризується також внутрішньою структурою і відображає різноманітні зв'язки між її компонентами: історичним, когнітивним, суспільно-комунікативним, самовиховним, ціннісно-регулятивним, аналітико-творчим (О.В. Брушлінський, М. Хайдеггер, Г.Я. Флоренська та інші). Структура духовності особистості, зокрема дитини, виступає разом з тим цілісною, статичною і динамічною системою, що відображає сенс і структуру виховання і характеризує його (виховання) найважливіші якісні сторони. Структурні компоненти духовності є основою визначення її головних критеріїв: змістовного, мотиваційного, аксиологічного, якісного, процесуального, виховного.

На наш погляд, більше повному глибокому розумінню духовності донині перешкоджає занадто велика матеріальність (їжа, одяг, дах, комфортність та ін.), приземленість більшості людей, небажання їх поступитися чим-небудь (зручностями, наприклад) заради якоїсь там духовності.

Формування духовності як науково-педагогічна проблема може розглядатися так: якщо духовність людини є складним і багатоаспектним явищем, то його осмислення необхідно здійснювати, насамперед, на методологічному рівні, тобто в границях тих наукових координат, які є відправними в поясненні її (духовності) сутності, природи, зовнішніх і внутрішніх залежностей, можливостей розвитку та інше.

Виховання зростаючої людини, як формування розвинутої особистості, становить одне з головних завдань сучасного суспільства. Для того щоб цілеспрямовано формувати духовну культуру, духовність особистості, необхідно мати чітке уявлення про її основні складові, а саме: моральні світоглядні ідеали; духовні потреби і інтереси; духовні почуття і переживання; моральні переконання.

Духовна культура, духовність - не утилітарна. Її суть не у вигоді і користі, а в "радості духу", у красі мудрості, творчості, повноті життя і, нарешті, - щасті!

Щастя - поняття багатоскладове. Воно припускає такі умови, коли людині дуже добре у всіх відношеннях (всеохоплююче відчуття). Здатність людини переживати щастя і характер цього переживання залежать як від його світогляду (ідеалів, розуміння сенсу життя, призначення), так і від її особистісних якостей, а також від кола інтересів і потреб. Щастя - це стан глибокого внутрішнього задоволення людини умовами свого буття (плином життя), повної реалізації свого людського призначення.

Світле майбутнє людства полягає в духовному відновленні людей, пов'язаних з "живою добротою, серечним спогляданням, совістю і мужньо-спокійною вірою" [7, с. 649].

Виходячи із усього вищевикладеного, духовність розуміється і усвідомлюється нами в такий спосіб:

1) духовність - це глибоке, щире відношення людини до всього навколишнього;

2) духовність еквівалентна радості - те, що приносить людям радість, - неодмінно духовне;

3) усе в людині тримається на її споконвічній спрямованості до духовного світу;

4) духовність - цілісна сукупність ідей, почуттів добра і любові, піднесеного і прекрасного, совісті і милосердя, потягу до знань, збереження ладу з іншими людьми і природою, зацікавленість і потреба людини в душевно-творчому контакті з людьми;

5) духовний світ - це своєрідний підсумок, результат духовної діяльності людини;

6) духовність - це явище (поняття, процес, функція), в якому зацікавлене все людське єство;

7) духовність - це всепоглинаючий, всеутворюючий, животворящий фактор, фактор що творить (рус. созидающий), стрижень людського життя.

Тлумачення духовного як динамічного, процесуального і діалогічного - розвертає різні грані людської взаємодії з світом в цілому, світом культури, мистецтва і надає сенс душевним пошукам людини, як джерелу її становлення і активності, сприяючи діалогу між індивідуальністю і універсальністю життєвого світу особистості.

Висновки:

- Духовність і нині залишається досить полемічним поняттям - суперечливим і розбіжним;

- Виразність і рівень, власне, духовності залежить від багатьох складових, від різних факторів впливу, але завжди при цьому має на меті етичне, естетичне і гуманістичне;

- Розвиток духовності побудований на активній творчій діяльності (твори сам себе), непереборному бажанні вдосконалюватися, постійному прагненні до Щастя;

- Виховання духовності це дуже складний та довготривалий процес і починати його потрібно якомога раніше і відноситись до нього дуже серйозно.

У подальшому проблема духовності потребує ретельного дослідження усіх наук, у тому числі і педагогічних.

ЛІТЕРАТУРА

1. Формування духовної культури учнівської молоді засобами мистецтва: Основні концептуальні ідеї наукової школи: Наук. зб. / За заг. ред. Г.П. Шевченко. – Луганськ: ЛДПУ, 2000. – Вип. II. – 94 с.
2. Нравственное развитие младшего школьника в процессе воспитания / Под ред. И.А. Каирова, О.С. Богдановой. – М.: Педагогика, 1979. – 461 с.
3. Человек: Мыслители прошлого и настоящего о его жизни, смерти и бессмертии. Древний мир – эпоха Просвещения / Редкол.: И.Т. Фролов и др.; Сост. А.С. Гуревич. – М.: Политиздат, 1991. – 462 с.
4. Бердяев Н.А. О назначении человека. – М.: Мысль, 1993. – 119 с.
5. Пономарев Ю.Ю. Аксиологическая функция философии: единство истины, добра и красоты: Автореф. дис... канд. филос. наук: 09.00.08. – К., 1992. – 16с.
6. Ильин И.А. Путь духовного обновления. – М.: АСТ, 2003. – 363 с.
7. Клизовский А.И. Основы миропонимания новой эпохи. – Минск: ООО “Вида-Н” – ИП “Лотаць”, 1998. – 816 с.

Жуков С.М. Феноменология духовности и процесс воспитания.

В статье предпринята попытка всестороннего рассмотрения сущности духовности, ее структурного строения, соотнесение таких понятий как духовность, человек, культура, общество и воспитание.

Zhukov S. Phenomenology of spirituality and process of education

Attempt of all-round examination in main point of spirituality, its structure, correlation of such ideals as spirituality of a person culture, society and education are undertaken in this article.

УДК 371.134:7

Кайдановська О.О.

Київський національний педагогічний
університет імені М.П.Драгоманова

ІННОВАЦІЙНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

У статті розглянуто основні тенденції розвитку вищої освіти України, проаналізовано різні підходи до оновлення мистецької освіти у сучасних науково-педагогічних теоріях.

Актуальність проблеми. Розгляд питань відбору, розробки та впровадження у вищій освіті України перспективних технологій, моделей і систем навчання є актуальним і має базуватися на всебічному та ґрунтовному аналізі сучасних тенденцій, закономірностей розвитку суспільного життя, досягнень зарубіжної і вітчизняної філософської, психолого-педагогічної науки, вивченні досвіду методистів та практиків. Інтеграція України у світові економічні та культурні структури потребує нового ставлення до розбудови системи вищої освіти, що вимагає науково-теоретичного обґрунтування прогресивних педагогічних технологій і підходів.

Вагоме місце належить системі мистецької освіти як специфічній освітній галузі, яка одночасно є системою цілеспрямованого формування національної культури, творчої особистості, і результатом соціокультурної діяльності суспільства. Базована на поєднанні світового та вітчизняного досвіду, вища мистецька школа здатна забезпечити відтворення і розвиток інтелектуального потенціалу країни та належне місце держави серед світової спільноти.

Проблем діяльності вищих закладів освіти в Україні, шляхів удосконалення, раціоналізації управління закладами освіти, адаптації до нових ринкових умов, особливостей надання освітніх послуг та наближення їх до світових стандартів торкаються праці Р.Антонюк, В.Барановського, А.Бичко, Д.Гарасіної, І.Зязюна, В.Зубка, В.Козакова, К.Корсака, О.Кузь, В.Кушніра, В.Подкопаєва, О.Тимошенка, А.Чебикіна, В.Чернеця, В.Шейка, В.Шульгіної.